

մեռ և արքայակոյնը ետրա ընդ աշխարհս ամենայն և աստուծոյ ևս ընդ ազգս Հայոց»։ Արդ՝ պատմական այս երկու տուեալներէն կը հետեւի, որ Ղևոնդի գրած պատմութիւնն՝ երկու Դպրութիւններէ կամ Գիրքերէ բաղկացած էր, որոնցմէ առաջինը — որ կը կրէր վերի մեծատառ վերտառութիւնը — բացառապէս Հայոց ժամանակագրական պատմութիւնը կը պարունակէր մինչև 652-663 թուական փրկչին։ Իսկ Բ. Դպրութիւնը՝ Մահմէտէն սկըսեալ (որը սակայն այժմ կը պակսի) և յաջորդաց պատմութիւնը կ'ընէր մինչև ցայս 788, նոտրագրուած խորագրի ներ-

քէ։ Ուրեմն եթէ նա իր պատմութեան Բ. Գիրքը աւարտած է ստուգիւ փրկչ. թուին 788, կը հետեւի որ կամ անոր իրր աղբիւր ծառայող Ստ. Տարօնացին՝ Ասողիկէն տարբեր և շատ աւելի հին պատմագիր մ'էր, որը համանուն Ասողիկն ծագեալ ըրեր է երբեմն, ինչպէս մեծն Վարդան ալ վանական վարդապետի ժամանակագրութիւնը, և կամ Անանունի (Սեբէոսի) Բ. Դպրութեան խորագիրը ետեւէն ներմուծուած է։ Ահաւասիկ իմ տեսութիւններս առ այժմ։

Հ. Բ. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

Վ Ի Պ Ա Կ Ա Ն Գ Ե Ղ Ե Ց Ի Կ Ը

Մ Ե Ր Մ Է Զ

(Տես Յուժուար էջ 14)

Այս երկու վիպասանական դիցազներուն մէջ յայտնի են որոշ բնաւորութիւններ. երկուքն ալ մահուան դէմ կը ծիծաղին, և երկուքն ալ հոգեկան խառնուրդ մ'ունին. Գարմէն կը հաւատայ գուշակութեանց, դիւթական ուժերու. Տօն ժողէ թէ և արիւնարբու մարդասպան, սակայն պատարագ ըսել կու տայ, կ'ուզէ դարձի գալ, խոստովանիլ ու ապաշխարել և նոյն իսկ զԳարմէն գուրգուրանքով թաղելէն վերջը, անոր վրայ խաչ մը կը տնկէ։

Մենք պահ մը մտածենք այս երկու դիցազներուն հոգեբանութեան վրայ, անոնց գործերը որոշ լուսանկար են իրենց բնաւորութեան, իրենց կրքերուն, իրենց ձգտումներուն։ Գարմէն ազատութիւնը բնաւ չուզեր կորսնցնել՝ մինչև իսկ մահ յանձն կ'առնէ, կ'ուզէ զըրկուիլ իր ամենէն գերազանց սիրելիէն, բայց առանց ազատութիւնը կորսնցնելու. իսկ Տօն ժողէ գերի մը կ'ըլլայ Գարմէնին, ամէն գիւնուորական աստիճաններէ կը զրկուի, և կը մերկանայ իր նախնական պատուաւոր վիճակը, յանձն կ'առնէ աւագակներու կենցաղավարութիւնը. և սէրը այն աստիճանի կը խելագարցնէ զանի, որ նախանձտու խենթութեամբ՝ այլևս կատարեալ ոճրագործ մը կ'ըլլայ։

Վէպին մէջ ամէն մէկ պատահար, արկած՝ անհրաժեշտ կը տեսնուին իրիւրու կապակցութեան համար։ Գրական օրէնքը այդպէս կը պահանջէ։ Իր տեսնենք որ յանկարծ պատարագի խնդիր մը կը ծագի

վէպին մէջ. այդ աւելորդ զարդ մը չէ, վիպասանը աստով ցոյց կու տայ իր դիւցազնին հոգեկան դրութիւնը. պատահարներ գոյցէ երբեք արուեստի հակառակ ըլլան, սակայն վէպին համար անմիջական պէտք մը համարուելով, արուեստը երբեք կրնայ տուժել:

Նման վէպերէն է մեր յիշած Բիւրի Բէլէօր Տ' Իդրանտը, ուր պատահարները շարունած են գեղեցիկ կապակցութեամբ. հետաքրքրութիւնը աստիճանաբար կ' աճի. դիւցազններուն հոգեկան վիճակը երթալով որոշակի կը յայտնուի՝ ինքնատիպ յատկութիւններով, վէպին դիւցազնունէին կոն՝ իր պարզուկ ու բնական անմեղ վիճակին մէջ գուր-գուրանքի կ'արժանանայ, զի անի կ'ապրի մաքուր անըջանքներու մէջ, բնազդական ձգտումներով կ'երազէ երջանկութիւնը, Ունի օրտին ամենէն սիրելի երիտասարդ Սիւլէսդըրը. և ահա ասի վէպին մէջ հաւասարապէս ուշագրաւ կ'ըլլայ. անոր մանրամասն պատմութիւնը ընթերցողին համար ուշագրաւ է, անոր արկածներուն մի առ մի թուումն կարեւոր է, զի անի կոյի ոսկի անըջանքն է այլևս: Վէպին կէսը կը վերլուծէ այդ երկու դիւցազններուն հոգեկան դրութիւնը. յոյսերով կը մեծնան երկուքն ալ, սակայն մահը կոյին ձեռքէն կը խլէ Սիւլէսդըրը. կը գոցուի վարագոյրը. կոյի առջև կ'ըլլէ ձկնորս Եանը, բնականօրէն կը սկսի սիրահարութիւնը, գաւառական նահապետական ու կրօնական հարսանիքը կը կատարուի. շարաթ մը անոնք իրարու հետ կ'ապրին, նոր փեսան ձկնորսութեան կ'երթայ, կը հեռանայ. ծովը ահարեկիչ է, զի այդ ձկնորս դասակարգին համար՝ ծովը ճակատադրական գերեզման մըն է համարուած, ամէն անգամ որ նաւը կը մեկնի ձկնորսներով, տխուր մտածութիւնը կը ջլատէ թէ՛ ուղևորը և թէ՛ տղն մնացող ընտանիքը, զի զրեթէ միշտ ամուսինները նաւարեկութեամբ կնքած են իրենց կեանքը:

Նկատի առնենք կոյի կացութիւնը. անի միշտ յոյսերով կ'անըջէ երջանկութիւնը. միշտ սպասողական դրութեան մէջ, նախ Սիւլէսդըրի վրայ կը մտածէ, և ահա արկածը կը կտրէ անոր յոյսերուն թելը. կը սկսի նոր անըջանքներու շարքը, կը հասնի անոր երջանկութեան ժամանակը. և իսկոյն կը փոխուի վարագոյրը այն պահուն՝ որ Եան կը մեկնի տունէն, ու ահա սպասումներով կը սպասի կոյի յոյսը, և դարձեալ գոյծեր կը հասնին, կը ջախջախեն այդ դիւրաբեկ հոգին. Եանի նաւուն նաւարեկութիւնը բարոյապէս կը տապալէ զկոյ. Վիպասանը վարպետի աջքով դիտել և վերլուծած է թշուառ կոյին հոգեկան տագնապալից կացութիւնը:

Եան ևս ուշադրութեան արժանի կ'ըլլայ. անոր մէջ կը տեսնուի ձկնորս մարդը, զգայուն, հագած է իր դասակարգի անձնաւորութեանց բնազդական յուզումները: Սիւլէսդըրը պարզամտութեամբ կը պատմէ՝ թէ ինչ գերազանց հաճոյք կայ՝ նաւուն մէկ կողմը նստած ձկնորսութիւն ընելուն մէջ. անի տղու պէս կը յուզուի, կու լայ իր եղբոր մահուան գուժը առնելով, և կը քաշուի, կ'առանձնանայ. միայն երկինք ու ալիք անոր արցունքներուն անկեղծութեան վկայ կ'ըլլան: Երբեք զայն այնքան խորհրդական նկարագրած չէ, ինչ որ կը կարծուի. պարզ յայտնի է անոր հոգեբանութիւնը: Եան սիրուն տիպար մը է Պրեթոն ձկնորս հասարակութեան մէջ, քաջարի, խիզախ որ իր ճակատագրական մա-

հուան մէջ ևս կը սիրէ իր արուեստը և կ'երթայ իր սիրահարեալ ծովին մէջ թաղուելու։ Միլվէտըլը հայրենասիրութեան համար զո՛հ կ'ըլլայ՝ զինուորական պաշտօնին մէջ, պատերազմի դաշտին վրայ մահացու կը վերաւորուի, իսկ իւան կեանքի պայքարին զոհն կ'ըլլայ։

Պրըթոն ձկնորսներու կենցաղին նկարագրութիւնը կրնանք համարել Լօթիի այդ վէպը. մեր գրականութեան մէջ ալ հայ ձկնորսը նորավէպի նիւթ է եղած. տակաւին նորութիւն մը կը համարուի Երուսխանի (Երուսնդ Սրմաքէշխանլեանի) «Կեանքի մէջ» վերնագրով վիպասանական հատորը, ուր Զինդախի սերը տիտղոսով նորավէպը կատարեալ մէկ լուսանկարն կ'ընդունինք հայ ձկնորսի բարքերուն. դիւցազները երկու են, նախ «կուսիկ, ծովերուն վրայ ամառուան տօթերէն և ձմեռուան քամիներէն չորցած կոնծած մորթով քսանըհինգ տարու երիտասարդը», յետոյ լուացարարին աղջիկը՝ Բերուզը։ Անտարակոյս դիտող և վերլուծող ընթերցողին համար այդ նորավէպն ալ ունի հոգեբանութիւն մը. թէ և կարծես վիպասանը յատկապէս դիտումով մը որոշ մտածուած հոգեբանութիւն մը տուած չըլլայ անոր. միայն թէ վերլուծելով այդ երկու հոգիներուն հոգեբանութիւնը, կը տեսնենք որ կուսիկ տակաւին կ'ապրի քնազդական միամիտ կեանք մը, իր հոգեկան յուզումները յանկարծակի կ'արթննան, և անի հաստատակամ կ'որոշէ կատարելու իր նորածագ անըջանքն. իսկ Բերուզ աւելի անխոհական, կուրօքն իր քաղդին առջև կ'ելլէ, և առանց ո՛ր և է մտածումի կը համակերպի, և կ'ուզէ ամուսնանալ։ Ահա վէպ մը, որ կը պատկերէ կեանքի ճակատագրին հլու հպատակ հոգիներու հոգեբանութիւնը. դառն ու քաղցր պատահական են. որոնց հետ հաւասարապէս կարելի է յարմարել։ Տեսէք ձկնորսին պարզմտութիւնը, իր սիրած Բերուզին աչքին առջև բարբարոսօքն կը ջախջախէ կատուին գանկը, Բերուզ որ շատ կը սիրէ այդ կատուն, և ճիշտ այն պահուն կու գայ տեսութեան, այդ տեսարանէն ահարեկած է. «Ետին դառնալով Բերուզ տեսաւ, որ խցիկին դուրսը կայնած, սառած աչուրներով կատուին անշունչ դիակը կը դիտէր։ Աղջիկը տօգոյն, դրան սեմին վրայ եկաւ»։ Ու երբ կը տեղեկանայ, թէ կուսիկն է որ կատուին հետ այդ աստիճան վայրագ անգթութեամբ վարուած է՝ կ'ըսէ անոր. «Կուսիկ, մարս խայիլ չըլլար կոր»։ Զինուզը կը շուարի, կը զարմանայ, միթէ կարելի՞ էր այդ բանը, չէ՞ որ նախապէս խօսք տուած էր այդ աղջիկը իրեն հետ ամուսնանալու... Բայց սակայն. «Մարս խայիլ չըլլար կոր, կրկնեց աղջիկը ուժգին ու վրիժառու շեշտով մը և դուրս ելաւ խցիկէն, վերջին ականարկ կը նետելով արիւնոտ դիակին վրայ...»։ Հոս այս խօսքերուն մէջ ծածկուած է Բերուզին հոգեբանութիւնը. աղջիկը անգիտակցաբար խօսք էր տուած ամուսնութեան կապով անոր հետ ապրելու, դաշնադրութիւնն կնքելու. ու երբ կը տեսնէ որ իր ապագայ կեանքի ընկերը անգութ քնաւորութեան տէր է, կ'արթննայ իր միտքը, ու ետ կը կենայ անսկիզկալ քաղդէն. զի այդ քաղդը կրնար իրեն համար զարհուրելի դժբաղդութիւն մ'ըլլալ։ Պ. Երուսխան պատահարները գահավիժած կու ցուցադրէ, չի վերլուծեւ իր դիւցազներուն հոգեբանութիւնը. նիւթապաշտ նկարչական գոյներուն զոհած է այդ նիւթին ընկերական հոգեբանութիւնը, որ կարելի էր ընդարձակ սահմանով ցուցադրել։

Մեր Գրականութիւնը անտարակոյս կարելի է համարել նորելուկ, դեռատի աշակերտի գործ՝ միջազգային հսկայ գրականութեան առջև. սակայն մենք մերթ ընդ մերթ օրինակ բերելով նաև մեր նոր և հին գրողներէն, անշուշտ բնաւ մոռաղիւր չենք բաղդատութիւն մը ընելու մերինի և միջազգային վարպետ գլուխ գործոցներու մէջ, այլ պարզապէս կ'ուզենք ցոյց տալ՝ թէ մեր մէջ ինչ աստիճանի ըմբռնուած է գրականութեան կարևորութիւնը, և ինչ աստիճանի վրայ կը գտնուի անոր ուսումը:

Մենք վիպասանութեան մէջ դիտել կու տանք զլիսաւոր դիւցազներու հոգեբանութիւնը, վէպին կարևորութիւնը՝ անհատներուն հոգին վերլուծելուն մէջն է, ընթերցողը առանց ատոր մեծ օգուտ մը չի կրնար շահիլ վէպէն:

Չկնորաներու հոգեբանութիւնը տեսանք ինչ պարզութեան մէջ կը գտնուի: Ըստ դարերու և ըստ ժամանակակից բարքերու՝ կը տեսնենք, որ վիպական դիւցազները ցոյց կու տան բարդ և տարօրինակ հոգեբանութիւն մը:

Երեսնք կը փորձէր իր Երկունքով մեր հին դիւցազներու հոգեբանութիւնը ցոյց տալու, բայց որովհետեւ ինքը աղբիւր կ'ունենար չոր պատմութիւնը, իր գրութիւնը կը մնար հայրենասիրական գործ մը. անցեալը բոլորովին ծանօթ չէր, հին բարքերը լաւ ուսումնասիրուած չեն մեր մատենագրութեան մէջ, որով հայ վիպասանը հին դարերէն երբ իր վիպասանութեան նիւթ կ'առնէ, բնականաբար կատարեալ հոգեբանական վերլուծում մը չենք կրնար գտնել նկարագրուած դիւցազներուն գործերուն մէջ:

Պրանսացի վիպասան գրագէտ Սթանտալ՝ ուսումնասիրելով հին իտալական բարքերը, կրցած է ճշգրտօրէն ցուցադրել անոնց հոգեբանութիւնը: Իր դիւցազները արժանապատուութեան նախանձախնդիր են, անոնք աներկիւղ և առանց երկար մտածելու վտանգին մէջ կը նետուին: Ան՝ դիւցազներուն բարքերուն հոգեբանութիւնը յայտնի կ'ընէ, բայց ընթերցողը պէտք է չափէ այդ բարքերուն արժանիքը: Կը կարդանք իր Գաւրոյի Արքայապետին վէպը. ահա մենք ներկայ կ'ըլլանք միջնադարեան սոսկալի տեսարաններուն. երկու հոգեբանութիւն կայ այդ վէպին մէջ, ազնուապետական և ռամկական. Սթանտալ հետաքրքրական կ'ընէ վէպին դիւցազները՝ ձիուլիո Պրանչիֆորթէ և Էլէնա Գամբիրէի: Ասոնք երկուքը փոխադարձաբար անկեղծօրէն սիրահարուած են. Էլէնան բազմահարուստ ծնողաց աղջիկն է, և նա կը եղբայրը բաւարձակապէս ազնուապետական կ'ուզեն մնալ, և անկատարիք կը համարին Էլէնան տալ ձիուլիոյին, վասն զի անի շատ աղքատ էր: Եւ արեւմտահայ պատերազմ մը կը ծագի, երկու սիրահարներ կ'աշխատին իրենց նպատակին հասնելու. աղջկան եղբայրը մոլեռանդօրէն արհամարհելով ձիուլիոյին աղքատին կացութիւնը, և տմարդօրէն նախատելով անոր համեստ դիրքը, պատերազմի առնէ՝ այդ նոյն աղքատին սուրովը գետին կը տապալի: Աղջկան հայրը կամակոր՝ բնաւ գոհացում չի տար իր Էլէնային յօժարութեան, և զայն կը դնէ Գամբրոյի վիզլիթացիոնէ անունով պարսպապատ կուսաստանին մէջ, որ անառիկ և անմեքձե նալի էր, ինչպէս միջնադարեան ահարկու բռնաւորներու ղղեակները:

Հակասական ձգտումներ կան դիւցազներուն մէջ. Էլէնայի մայրը՝ հակառակ ամուսինին, նախ համամիտ է աղջկան յօժար կամքին, մայրական գուրգուրանքով աղջիկը կ'ազատէ հօրը դաժան խելագար վրիժառու վտանգներէն, բայց վերջը տխմարօրէն պատճառ կ'ըլլայ իր աղջկան ամենախորտուր թշուառութեան, և սակայն անի կարող էր երջանկացնել իր աղջիկը, եթէ հաստատ մնար իր նախկին կամքին վրայ և յօժարէր աղքատ ձիուլիոյին հետ ամուսնացնելու իր խեղճ աղջիկը:

Սթանտալ խորաթափանց գաղափարներ ցոյց չի տար իր դիւցազներուն վրայ: Վէպին սկիզբէն յայտնի կ'ըլլայ ձիուլիոյի և Էլէնայի հաստատակամ բուռն բնաւորութիւնը. երիտասարդը ամէն ասպետական միջոցներ ի գործ կը դնէ իր նպատակին հասնելու համար, աննկարագրելի ոճրագործութիւններ տեղի կ'ունենան, և ահա այն պահուն որ կարելի էր յաղթականօրէն իր փափաքը կատարելու, կը տեսնենք զինքը ոչխարօրէն միամիտ մը, որ խաբուած կը հեռանայ Էլէնայի կուսաստանի կողմերէն. Գամբրիէալէի դրամը աւելի ուժ կ'ունենայ զանի արտօրելու համար: Անդին Էլէնան նոյնպէս շուտով կը համոզուի, թէ ձիուլիոն վախճանած է: Եւ ահա աննկարագիր կեանք մը սկսի, փառասէր և անբարոյական ու մի և նոյն ատեն բիրտ ու նենգաւոր և դաժան վարմունք մը իր մտերիմներուն հետ: Իր առաջին անմեղ կարեկցական վիճակը՝ այլևս փոխուած է, ընթերցողը զանի այլևս չի գնահատեր:

Ահա՛ այդտեղ խորաւկուած է նախկին գեղեցիկ հոգեբանութիւնը: Բայց գուցէ վաղեմի իտալական դիւցազներու բարքերն այսպէս էին, և վիպասանը ուզած է հաւատարիմ մնալ պատմական ճշգրտութեան, այն ատեն կը փոխուի խնդրը, սակայն վիպական գարդելուն և գիւտերուն մէջ Սթանտալ չի կրնար իր տկարութիւնը պարտելու: Այսպէս օրինակի համար, նախ ինքը ցոյց կու տայ թէ ինչ դիւրութեամբ անմատչելի կուսաստանին մէջ կը մտցնէ ձիուլիոն, որ Էլէնային հետ առանձնացած՝ ամուսնութեան դաշնադրութիւնը կը կնքեն, յետոյ կը տեսնենք որ ձիուլիոն կը պատրաստուի զէնքի բռնութեամբ նոյն միջավայրի պարիսպներէն ներս մտնելու, ընթերցողը իսկոյն կ'անդրադառնայ որ անբնական գիւտերու ու զժուարութեանց դիմած է վիպասանը՝ որպէս զի միջնադարեան առասպելաբանութեամբ հետաքրքարեալ ընէ իր վէպը: Սթանտալ իր այդ վէպը շատ պայծառ և որոշ հիւստեանքով կը ներկայացնէ, բայց վերջաւորութիւնը կնճռոտած է, և կորսնցուցած գեղեցիկ արժանիքը: Անոր դիւցազներէ՛ր մինչև վերջը ջերմ համատառն հոգեբանութիւն մը ցոյց չեն տար, յուզում, գուրգուրանք, կորով, ասպետական վեհանձնութիւն, այդ ամենուն վրայ կը քաշուի մոայլ հոգեբանութեան վարագոյրը: Սթանտալի վէպը նախ՝ առոյգ, աշխոյժ, զգայուն ձգտում մ'ունի, որ յանկարծակի կաթուածահար կը կարկամի կը դադրի ապրելէ:

Սթանտալի իսկական անունն էր Հանրի Պէյլ (1783-1842). միջազգային գրականութեան մէջ ծանօթացած էր արուեստագէտ ճննադատի, գրագէտի և վիպասանի համբաւով:

Սկսած է յայտնի ըլլալ երաժշտական քննադատութիւններով. ինքը ֆրանսացիներուն ծանօթացուց Ռոսսինիին և իտալական երաժշտութիւնը : Իր վիպասանութիւնները նախնական շրջաններուն մէջ մեծ ընդունելութիւն գտած չեն, սակայն վերջը անի ընդհանուր Եւրոպայի մէջ համարուեցաւ սեփական հսկանար մը : Ընդհանրապէս յայտնուած է հզօր զրիչ, զուարթ, երգիծող, բնատուր գիւտերով հարուստ, ոճը սահուն, պայծառ, բայց մերթ ընդ մերթ յանկարծակի կը պղտորի այդ պայծառութիւնը : Պէտք է ըսել որ այս զրագէտին մէջ հոյակապ զրոգի մը, ու խորհողի մը արժանիքն տեսնուած չէ, և ո՛չ ալ կարելի է համարել զմայելի քննադատ մը, բայց սակայն աշխատած է գիւտաւոր զրագէտ մ'ըլլալու, որուն փորձն ցոյց տուած է շատ անգամ : Սղանաւ երբեմն իր վէպերուն մէջ բնապաշտ զրոգի մը յատկութիւնը ցոյց է տուած, անդամազննական մանրամասն նկարագրութիւններ ունի, սակայն ինքը աւելի հոգեբանական վիպագրող մըն է, քան թէ նիւթապաշտ վիպասան :

Մեր մէջ սիրուեցաւ հոգեբանական գրականութիւնը, և ասոր սէրն ընդկանրապէս սահմանափակուած էր կին զրոգ դասակարգին մէջ, և ամենէն աւելի Տիկին Անայիս (Եւփիմէ Աւետիսեան) յաջողեցաւ. ասի կրցած է իր փոքր նորավէպերու շարքին մէջ ցոյց տալ զուրգութեամբ հոգեբանութիւն մը, յուզումներով քաղցրացած տխրութիւն մը, փափուկ թախիծներով ցրտասարսուռ զգացումներ :

Հոգեբանութեան նորաճաշակ բոյրին հետ՝ յայտնի է նկարագրական նիւթապաշտ գոյներուն փափուկութիւնը : Ընկերական գրականութեան ամենէն յայտնի տիպարն է Տիկին Անայիս, սակայն առանձին գրական հատորով մը իր արժանիքը յայտնելու կորուջն կը պակսի իրեն : Բայց ծանօթ են իր սիրուն հոգեբանական, ընկերական գրութիւնները Թուրքահայ լրագրաց և հանդէսներու մէջ :

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՐՈՅ

ԸՍՏ ՀԱՅԿԱՅ ԵՐԱՄԱՆԻՆ

Տես Բազմավէպ 1895 էջ 184 և 270

Է. — Քանի մը տարիներ առաջ Սուրբ Գրոց ժամանակագրութիւնը՝ Հայկայ շրջանին հետ համաձայնեցնելու փորձ մը սկըսած էինք, և քննութեանց արդիւնքն այս եղաւ՝ վեց զանազան գլուխներու մէջ, թէ ինչոց զիրքը՝ մարդկութեան ծագումէն

մինչև ցմահ Յովսեփայ նահապետի, կը պարունակէ շրջան մը 3759 տարիներու : Արդ ուզելով շարունակել մեր քննութիւնը պիտի ջանանք հաստատել թէ՛ սոյն նա հապետին մահուէն՝ ուր կ'աւարտի Սնընդոց զիրքը, մինչև քրիստոնէութեան սկըսելը՝ 1653 տարիներու շրջան մ'է : Եւ այս ժամանակագրութիւնը պիտի քաղենք ոչ միայն սուրբ Գրոց զանազան մասերէն, այլ նաև պիտի դիմենք նոյն իսկ օտարագրի ժամանակագրութեան, թէ ինչո՞ւ այս ժամանակամիջոցը ճշդելու հա-